

«Торээн Тывам-байлак чуртум» деп темага календарь – тематиктиг планнаашкын

Ниити сорулгазы: Улуг болуктун уругларынга бодунун торээн (тыва) дылынга бодалдарны тода, чиге, чедимчелиг илередип ооренир таарымчалыг байдалдарны тургузуп бээри. Торээн чурт дээрге аалы, ада-иези, доргул-торели деп билиндирер. Торуттунген черинин тоогузун, ында чурттап чоруур билдингир кижилерни, бойдузунун онзагайын уругларга билинлиреринше тааржыр созуглелдерни. Шулуктерни, кыска чечен чогаалдарны таныштырып, оларны эдерти чугаалап ооредири. Чурттап турар черинге хамаарышкан ыдыктарны (сулде-демдек, ыдык ыры) сактып ап, оларнын ужур-утказын билиндирер. Улустун аас чогаалын таварыштыр уругларнын аас чугаазын сайзырадыр.

Айы,неделяда ооренир темалары	Сорулгазы, сорулганы чедип алырда кылып чорудар ажылдар	Кичээл темалары	Сос курлавыры
Сентябрь «Кус. Экии, шупту!»	Чылдын уези - кус дугайында билиглерни уругларга ооредир. Кустун онзагай демдектерин ылгап ооредир. «Куску дужут» дугайында уругларга билиндирер.	1-ги кичээл «Кус. Экии, шупту!» <i>Е. Танованын «Кус» деп шулуун доктаадыр.</i>	Сос курлавыры: дистинишкен, хунезин, ишкир Сос каттыжыышкыннары: Дистинишкен дуруяалар, ишкир хап, хунезин белеткээр
		2-ги кичээл «Куску дужут» <i>«Огородка ажылдаанывыс» деп темага харылзаалыг чугаа чогаадыр.</i>	Сос курлавыры: дужут, чечен чугаа, нога аймаа Сос каттыжыышкыннары: Дужут ажаар, 1ога аймаа чыыр, элбек дужут
	Кижинин мага- бодунун тургузуунун дугайында тывызыктарны	3-ку кичээл «Кижинин тургузуу» <i>Тывызыктар.</i>	Сос курлавыры: баш, моюн, дурт- сын,мага-бот, холдар, бутар Сос каттыжыышкыннары: бичи дунмам, ынак кырган-ачам, найралдыг ог-булем

	ооретпишаан, кижинин тургузуунун ажыктыын ооредир. Уругларнын эге билиинге даянып алгаш, ог-булезин ончалап билир, ог-булезинин дугайында кыска чугаа тургузарынга ооредир. Кылып чорудар ажилдар: Кичээл-таныжылга: Кус.Экии, шупту! Е.Танованын «Кус» деп шулуун доктаадыр. Кичээл-ооредиг: «Куску дужут». Кичээл — катаптаашкын «Кижинин тургузуу. Кичээл-катаптаашкын «Мээн ог-булем» деп темага чогаадыг тургузар.	4-ку кичээл «Мээн ог-булем» деп темага кыска чогаадыг тургузар. <i>Л. Чадамбанын «Мээн ажылым» деп шулуун номчуп бээр.</i>	Сос курлавыры: кырган-авам, кырган-ачам, авам, ачам, ог-булем. Сос каттыжыышкыннары: авыралдыг кырган-авам, мээн ог-булем, эргим торээннерим, ажы-толду кижизидер.
--	---	--	--

Октябрь «Ог (бажын). Мергежилдер»	Мергежилдер дугайында билиин быжыглавышаан, мергежилдер дугайында кыска чугаа тургузар. Ог биле бажыннын ылгалын ооретпишаан, уругларны оран савазынга хумагалыг болурунга кижизидер. Шаандан тура огбелеривис огге чурттап чораан деп ооредир. Эт-сеп, аяк-сава дугайында шын чугаа тургузарынга ооредир. Кылып чорудар ажилдар: Кичээл-беседа «Мергежилдер». Кичээл-таныжылга «Ог (бажын)». Кичээл-ооредиг «Эт-сеп, аяк-сава».	1-ги кичээл «Мергежилдер». <i>Э.Кечил-оолдун «Бичии даараныкчы» деп шулуун номчуп бээр.</i> 2-ги кичээл «Ог (бажын) <i>Уругларга чечен чугаа номчуп бээр.</i> 3-ку кичээл «Эт-сеп, аяк-сава» Херекселдерни корбушаан, оон дугайында чугаа тургузар. 4-ку кичээл «Саннар, оннер» <i>Дидактиктиг оюннар.</i>	Сос курлавыры: даараныкчы, чазаныкчы, эмчи, башкы, садыгжы, малчын, чолаачы, повар. Сос каттыжыышкыннары: шевер даараныкчы, ак халаттыг эмчи, буянныг башкы, кежээ малчын, амданныг чем. Сос курлавыры: ог, кидис, чадыг, кошкун, амыдырал, ыяш, суугу, печка, тууйбу, оран-сава, дор бажы, аптара баары Сос каттыжыышкыннары: кидис ог, кошкун амыдырал, кидис чадыг, ыяш ханалар, ыяш эжик, ыяш хараача, ыяш бажын, тууйбу бажын. Сос курлавыры: аяк-сава, шкаф Сос каттыжыышкыннары: шкафта аяк-сава, таваката аыш-чем. Сос курлавыры: ары чигири, кызыл-сарыг, ак-кок Сос каттыжыышкыннары: ары чигири, кок оннуг, хуулгаазын арга.
---	--	--	---

Ноябрь «Чаптанчыг чаштар»	Кичээл-оюн «Саннар, оннер». Ноябрь 1 – Тыва дыл хуну деп билиндирер. Тыва дылда ажыглап турар уннерни танып ооредир. Тыва Республиканын тову- Кызыл хоорай деп ооредир. Хоорайда тураскаалдарны янзы-буру чуруктарнын дузазы – биле таныштырар. Кудумчуга чорааш орук дурумнеринче кичээнгейни эки салыр, чаштар бажынындан чурттап турар бажынынга чедир орукту билир, удурланышкак уткалыг состерни билип турар	1-ги кичээл «Тыва дыл хуну Ө,Ң,Ү» <i>Беседа</i> 2-ги кичээл «Кызыл – Тыва Республиканын тову» <i>Уругларнын худа хайгааралынга даянып, улуг эвес харылзаалыг чугаа тургузар.</i> 3-ку кичээл «кызыл хоорайнын билдингир черлери» <i>Оюн-аян-чорук</i>	Сос курлавыры:орге, оореникчи, ог, ореме, оргуур, бажын, сонга,конга, угу, улгуур, ужук, унгур. Сос каттыжыышкыннары: орге унгуру, чаагай ореме, ыяш бажын, арыг сонга, аргада угу. Сос курлавыры: найысылал, Кызылывыс, хогжум-шии театры, Енисейнин, азия товунун тураскаалы. Сос каттыжыышкыннары: Кызыл хоорай, Азиянын тову, Кызыл- Тыва Республиканын тову Сос курлавыры: музей, театр, сесерлик, тураскаалдар, ооредилге черлери. Сос каттыжыышкыннары: Эки турачылар тураскаалы, Алдан-Маадыр аттыг музей, Гастелло аттыг сесерлик, ооредилге черлери.
---	---	--	--

	ужурлуг. Кылып чорудар ажилдар: Кичээл-ооредиг «Тыва дыл хуну Ө,Ң,Ү» Кичээл-таныжылга «Кызыл-Тыва Республиканын тову» Кичээл- аян чорук «Кызыл хоорайнын билдингир черлери» Кичээл- ооредиг «Орук дурумнери»	4-ку кичээл «Орук дурумнери»	Сос курлавыры: зебра, светофор, хайгаараар. Сос каттыжыышкыннары: светофорнун оннери, орук дурумнери, орук демдектери. Чурумну сагыыр, орукту хайгаараар.
Декабрь «Кыш. Тыванын казымал байлактары»	Уруглар чылдын 4 эргилдезин ылгап билир турар.Кыжын куштарга, аннарга дузалажыры – бистин херээвис деп билиндирер. Тыванын сулде демдектерин уругларга билиндирер. Тыва казымал байлактар	1-ги кичээл «Кыш» <i>Э.Кечил-оолдун «Баштайгы хар» деп шулуун доктаадыр.</i> 2-ги кичээл «Тыва Республика (сулде демдээ). <i>Беседа.</i>	Сос курлавыры: кыш, соок,хар, чаа чыл, шуурган, хортук, чывар. Сос каттыжыышкыннары: соок кыш, ак хар,баштайгы хар, соок чывар, дувулуг шуурган, хортуктуг хар. Сос курлавыры:сулде демдек, дип, найырал, чоон,сонгу,хун, чырык,чаагай, амыдырал,сайзырал, хей-аът. Сос каттыжыышкыны: тыванын сулде демдээ, чырык амыдыралче

Январь «Тыва аас чогаалы»	биле байлак деп чувени уругларга ооредир, олар – биле таныштырар, ажык-дузузын тайылбырлаар. Тоолдарда болуп турар уени тодарадып ундурер. Кылып чорудар ажилдар: Ооредиг кичээл «Кыш». Ооредиг-таныжылга «Тыва Республика» (сулде демдээ) Ооредиг-кичээл «Кызыл дептер» Ооредиг-таныжылга «Тыванын казымал байлаа» Кичээл- аян-чорук» «Тоол оранынче» Тыва улустун аас чогаалы-биле уругларны	3-ку кичээл «Тыванын казымал байлаа» <i>Дидактиктиг оюн.</i> 4-ку кичээл «Тоолдар оранынче» <i>«Койгун биле бору» деп тыва улустун тоолун номчуп бээр.</i> 1-ги кичээл «Тывызык, улегер домактар».	орук, 5 диптин чонунун найыралы, тыва чоннун хей-аъды. Сос курлавыры: хомур-даш, уургай, алдын, монгун, даг-дугу, чугай. Сос каттыжыышкыннары: хомур даш уургайы, алдын уургайы, даг-дугуорттенмес, ак чугай, чугай-биле чугайланыр, хомур-дашты одаар. Сос курлавыры: хевис. Сос каттыжыышкыннары: тоолдун маадырлары, кортук койгун, каржы, мегечи бору, хуулгаазын хевис. Сос курлавыры: улегер домактар, демир орген, уязынга, ада созу, чагыг созу.
---	---	---	---

	таныштыарын уламчылаар. Тывыыктар , улегер домактар, узун тыныш, когудуглер, дурген-чугаа, опей ырлары-биле таныштырар. Кылып чорудар ажилдар: Кичээл-оюн «Тывызык, улегер домактар». Кичээл-оюн «Узун тыныш, дурген чугаа» Кичээл –оюн «Опей ырлары, когудуглер»	2-ги кичээл «Узун тыныш, дурген чугаа» 3-ку кичээл «Опей ырлары, когудуглер»	Сос каттыжыышкыннары: торээн дылывыс, байлак аас чогаал, кижизиг аажы-чан Сос курлавыры: узун тыныш. курут, дурген чугаа, чаашкынназа, хуннезе Сос каттыжыышкыннары: ишкээр киир тынар, чангыс тынышка чугаалаар, таалайга таккыладыр. Сос курлавыры: чарашпайым, ыглава, опей. Сос каттыжыышкыннары: чаагынны суйбап каайн, карак чажы багай, калдар апаар, чудек.
Февраль «Шагаа- тыва чоннун байырлалы»	Шагаа байырлалынын дугайында уругларга билиндирер. Тыва хептернин хевирлери-биле таныштырар. Тыва чемнернин	1-ги кичээл «Шагаа- тыва чоннун байырлалы» <i>Сюжеттиг чуруктардан шага дугайында харылзаалыг чугаа тургузар.</i>	Сос курлавыры: шагаа, байырлал, оюннар, аалдажыр, тывызыктажыр, сан. Сос каттыжыышкыннары: шагаа байырлалы, тываларнын чаа чылы, шагаада сан салыр, уш оюн – аът чарыжы, хуреш, ча адары.

Март «Тыванын алдарлыг кижлери»	аттарын ооредир, чип турар бе тодарадыр. Сайзанактап ойнап ооредир, тыва оюннарны амгы салгалга чедирер. Кылып чорудар ажылдар: Кичээл-ооредиг «Шагаа- тыва чоннун байырлалы». Кичээл-коргузуг «Тыва хеп» Кичээл-делгелге «Тыва чем» Кичээл –оюн «Тыва оюннар»	2-ги кичээл «Тыва хеп» 3-ку кичээл «Тыва чем» <i>Ч.Кара-Кускенин «Авамнын баскан быштаа» деп чечен чугаазын чугаалап бээр.</i> 4 ку кичээл «Тыва оюннар» <i>Оюн «Сайзанак»</i>	Сос курлавыры: хоректээш, алгы тон, чучак тон, шыва тон, борт, идик. Сос каттыжыышкыннары: тыва идик, ытпак баштыг, тыва борт. Сос курлавыры: быштак, хойтпак, ореме, курут, итпек, божа, тара, чокпек. Сос каттыжыышкыннары: баскан быштак, чаагай чинге-тараа, оремелиг тара, чодураалыг чокпек. Сос курлавыры: сайзанак Сос каттыжыышкыннары: тыва оюннар, сайзанақты тигер
	Тыванын салым- чаяанныг чурукчулар. Чогаалчылар, спортчулар. Ыраажылары-биле база бичии уруглар чогаалчылары- биле, оларнын чогаалдары-биле	1-ги кичээл «Тыва чогаалчылар» 2-ги кичээл «Тыва спортчулар» <i>Е.Танованын «Могелер» деп шулуун номчуп бээр.</i>	Сос курлавыры: ондур, кезээ монге, манны, ойунер, шингээдип Сос каттыжыышкыннары: тыва чогаалчылар, уруглар чогаалчызы, уран-шевер одуруг, ынак шулуум. Сос курлавыры: спортсменнер, алдарлыг, маадыр, куштуг, улегерлиг, могелер, ча адыкчылары, начын, арзылан. Чаан, кучутен.

	таныштырар.Олар чугле Тыва иштинде эвес, а бугу делегейде ады-сураа унуп, чер-чуртун алдаржыдып чоруур. Оларга хундуткел, чоргааралды оттуруп, уругларнын сонuurгалын бедидер. Оларга чоргаарланыр ужурлуг деп чуулду уругларга угаадыр. Кылып чорудар ажилдар: Кичээл- таныжылга «Тыва чогаалчылар» Кичээл- таныжылга «Тыва спортчулар» Кичээл-таныжылга «Тыва чурукчулар» Кичээл-таныжылга « Тыва ыраажылар»	3-ку кичээл «Тыва чурукчулар» <i>Чурук-биле ажыл.</i> 4-ку кичээл « Тыва ыраажылар» <i>Тыва ыры ооренир.</i>	Сос каттыжыышкыннары: Тыванын алдарлыг сортчулары, арзылан моге, начын моге, чаан моге, кучутен моге. Сос курлавыры: чурукчу, дурзу-хевир, бойдус. Сос каттыжыышкыннары: тыва натюрморт, шевер кижилер, чураан чуруктар, камныг болур. Сос курлавыры: ыраажы, алдарлыг, чоннун, сыгытчы, хоомейжи, каргыраа. Сос каттыжыышкыннары: алдарлыг ыраажы, чоннун ыраажызы, алдарлыг сыгытчы, алдарлыг хоомейжи.
--	---	--	---

Апрель «Тыванын дириг амытаннары»	Тывада янзы-буру дириг амытаннар бар деп чувени уругларга билиндирер. тыва чон шаг-шаандантбээр мал ажил-агыйлыг чораан болгаш, бо хунде ол ажылын салбайн, салгалдарга дамчыдып чоруур деп уругларга ооредир. Тывада Кызыл дептерже кирген ховар дириг аытаннар хой. Оларны уругларга таныштырар. Кылып чорудар ажилдар: Кичээл-таныжылга «Азырал амытаннар» Кичээл-таныжылга «Черлик амытаннар» Кичээл-таныжылга	1-ги кичээл «Азырал амытаннар» <i>Мээн ынак азырал амытаным.</i> 2-ги кичээл «Черлик амытаннар» <i>Уругларга « Дилгижек биле адыг» деп тыва улусту тоолун номчуп бээр.</i> 3-ку кичээл «Куштар» <i>«Ирей, кадай болгаш алдын кушкаш» деп тоолду номчуп бээр.</i> 4-ку кичээл «Кызыл дептер»	Сос курлавыры: хуна, буга, малчын, кадарчы Сос каттыжыышкыннары: чараш ыры- каргыраа, малчын аал Сос курлавыры: дилгижек, адыг Сос каттыжыышкыннары: кажар дилги, тоолдун маадырлары Сос курлавыры: хоо-дазырт, албты, эт-эдилел. Сос каттыжыышкыннары: ирээш хозалып калган тожек, оттулар кургаг ыяш, беш чузун мал. Сос курлавыры: кызыл дептер, ирбиш, дириг маытаннар, унуштер. Сос каттыжыышкыннары: чечекти чулары хоруглуг, чараш тайгаларывыс, аргаларывыс шаарарган, арга-арыгны камгалаар.
---	--	---	---

Май «Чай - кайгамчыктыг уе»	«Куштар» Кичээл-таныжылга «Кызыл дептер» «Чай - кайгамчыктыг уе». Чайнын чылдын оске уелеринден ылгавыр демдектери-биле уругларны таныштырар.Тыва-эм унуштернин ораны деп уругларга билиндирер. Оларны танып, адап ооредир. Курт-кымыскаяктарнын онзагай ылгавыр демдектери-биле уругларны таныштырар. Удурланышкак уткалыг состерни ажыглап тургаш, чурттаптурар черинин агаар-	1-ги кичээл «Чай». <i>Чай дугайында шулук доктаадыр.</i> 2-ги кичээл «Тыванын эм унуштери». <i>Беседа</i> 3-ку кичээл «Курт-кымыскаяк» <i>Уругларга «Кымыскаяк биле Узут-Ховаган» деп тыва тоолду номчуп бээр.</i> 4-ку кичээл «Торээн Тывам_байлак чуртум» <i>Викторина «Торээн Тывам-Байлак чуртум».</i>	Сос курлавыры: чай, онгур, нога-чимис, чаъс,динмирээшкин,эдер. Сос каттыжыышкыннары: члыг чай, частыг чай, онгур чечектер, бышкан нога-чимис, Динмирээшкин дагжаан, сугга эштир. Сос курлавыры: чыжыргана, ыткады, шагар-оът, согуна, эм унуштер. Сос каттыжыышкыннары: эм оъттар, аарыгларны эмнээр, чыггаш кургадыр, кургаткаш соктаар. Сос курлавыры: кымыскаяк, дооскара, шартылаа, ээремчик, ховаган, узут-ховаган. Сос каттыжыышкыннары: курт-кымыскаяк аймаа, чараш ховаган, ховуда шартылаа. Сос курлавыры: катаптаашкын. Сос каттыжыышкыннары: ундезини тыва улус, торээн чурт, кижичуртунга ынак, куш уязынга ынак.
---	--	--	---

	бойдузу, аржаан-сугларынын дугайында билиндирер. Кылып чорудар ажилдар: Кичээл-ооредиг «Чай» Чай дугайында шулук доктаадыр. Кичээл-таныжылга «Тыванын эм унуштери». Кичээл- аян-чорук «Курт-кымыскаяк» Киччээл- катаптаашкын «Торээн Тывам_байлак чуртум»		
--	---	--	--

Ажыглаан литература:

1. Уругларнын тыва чугаазын сайзырадыры (5-6 харлыглар) Кызыл 2020
Кужугет Я.Х., Куулар А.В.
Институт развития национальной школы.2020